

Vilmos Bárdosi: Du phrasème au dictionnaire. Études de phraséographie franco-hongroise.
Eötvös Kiadó, Budapest, 2017, 396 oldal

A francia nyelv *ouvrage de référence*-nak nevezi az olyan kiadványokat (könyveket, szótárakat, lexikonokat, szó- és kifejezésgyűjteményeket), amelyeket szinte lehetetlen végig elolvasni. Az ilyen művekbe az ember általában csak belelapoz, utánanéző valamilyen adatnak, elidőzik egy-egy oldalon, elgondolkodik egy-egy mondaton, állításon stb. Ilyen – jószérivel feldolgozhatatlanul gazdag és informatív – könyv Bárdosi Vilmos most megjelent műve is. A szerző az ELTE BTK Francia Nyelv és Irodalom Tanszékének nyelvészprofesszora, hazánkban és Franciaországban is jól ismert és elismert tudós, a magyar frazeológiai kutatások egyik legjelesebb képviselője. Nevéhez több tudományos, szólásokat, közmondásokat és frazeologizmusokat tartalmazó gyűjtemény megjelentetése fűződik (ezek közül mintegy harminc tételeen szerepel a könyv páratlanul informatív, 56 oldalt kitevő bibliográfiájában)

Ebben a könyvében Bárdosi Vilmos több évtizedes kutatómunkájának eredményeit összegzi, ám ezúttal vizsgálódásának tárgya nem a frazeológia, hanem a frazeográfia. A görög *logos* [’beszéd/ész/értelem’] tövet tartalmazó frazeológia és a *graphos* [’írás’] tövet magában hordozó frazeográfia hasonló viszonyban vannak egymással, mint a lexikológia és a lexikográfia, a szociológia és a szociográfia vagy az ikonológia és az ikonográfia. A kötet végén található magyar nyelvű összefoglalásban a szerző ezt írja: „Munkánk a nyelvi idiomaticitás, a nyelv frazeológiai aspektusa egy sajátos vetületének, az utóbbi egy-két évtizedben önálló tudományággá fejlődött frazeográfiának, különösen és kifejezetten pedig a francia és magyar frazeográfiának leíró, összehasonlító és összegző vizsgálatát tűzte ki célul” (302). Az elemzések középpontjában tehát az egy- és többnyelvű – elsősorban a frazeológiai – szótárak állnak. Tudvalévő, hogy a szótáraknak a francia kultúrában a 16. századtól kezdve hagyományosan óriási presztízse van, ezért sokan a Bibliához hasonlították őket. Amint Bárdosi Vilmos a bevezetőben utal rá, a régi francia vidéki családokban a Biblia mellett valamilyen értelmezőszótár szinte mindig megtalálható volt.

A szerző abból a megfontolásból indul ki, hogy „a szókincs és azon belül is a frazeológia a nyelvek legantropomorfabb része, ez áll legközelebb a körülöttünk folyamatosan változó élethez, világhoz” (301). A szókincs alkotóelemei egyediek, idiomatikusak, összessége pedig első látásra kaotikusnak tűnik. Ismeretes a több mint kétezer év óta tartó vita analogisták és anomalisták között, vagyis hogy mi jellemzi inkább nyelvet: a szabályosság vagy a szabálytalanság. Bárdosi Vilmos konkrét szerzőkön, műveken keresztül mutatja ki, hogy Franciaországban a 18. századtól kezdve egészen mostanáig alig maroknyi nyelvészt érdekelt a nyelv idiomatikus voltának, frazeológiai kincsének a vizsgálata. A nyelvészek többsége igyekezett karanténba zárni a nyelvi rendszerből „kilógó” elemeket, hogy azután az „igazi” nyelv vizsgálatára összpontosíthasson. E nyelvleírási módzatok elkerülhetetlenül oda vezettek, hogy az alapvetően a nyelvi struktúrák feltérképezésével foglalkozó nyelvészek képtelenek voltak kielégíteni a nyelvtanulást és a fordítás által támasztott elméleti és gyakorlati igényeket. Pedig – ahogy egy Franz Josef Hausmann nevű német szerző egy 1997-es tanulmányának már a címében is megállapította – a nyelvtanulási folyamatban „minden idiomatikus”. Ezt Bárdosi Vilmos még általánosabban fogalmazza meg: az idiomaticitás „maga a nyelv, annak éltető ereje és a jó nyelvtudás kulcsa” (302).

Érdemes néhány mondatban felvázolni a könyv felépítését, szerkezetét, általános elméleti-módszertani hátterét. A kötet hat nagyobb fejezetből, egy francia és magyar nyelvű összegzésből, egy több mint 900 tételt felsorakoztató bibliográfiából, valamint mintaszerűen összeállított név- és tárgymutatókból áll. A rövid bevezetésben a szerző ismerteti műve tárgyát, célkitűzését, felépítését és használatára vonatkozó tanácsait. A második fejezet (címe: A frazeológiától a frazeográfiáig) a munka elméleti, történeti és terminológiai hátterét vázolja fel. Meghatározza a *fraszéma* fogalmát,

feltárja megjelenési formáit a francia nyelvben az igei körülírásoktól kezdve a szólásokig, közmondásokig, megadja a frazémák osztályozási lehetőségeit, az úgynevezett frazeológiai korpusz felépítését, felismerését és szerkesztését. A harmadik, csaknem 100 oldalas fejezetben a szerző a francia frazeográfia történetét írja le igen alaposan, a kezdetektől napjainkig. Vizsgálatai mintegy 230 műre (egy- és kétnyelvű szótárra, frazeológiai gyűjteményre, elméleti művekre) terjednek ki, számba véve a különböző szótárak erősségeit és gyengéit. Fontos megállapítása, hogy a francia szerzők egyetemenek abban: az idiomatikus elemek adják az adott nyelv eredeti, egyedül rá jellemző jellegét, ezért nehéz, sőt olykor lehetetlen őket más nyelvre lefordítani. Külön alfejezetben foglalkozik az egyes századok frazeográfiai törekvéseivel, a fontosabb művekkel és szerzőkkel, gazdag kultúrhistoriai háttérrel is adva. Mindenütt közöl rövid részleteket, szócikkeket is arról, hogyan tárgyalják az egyes művek a francia nyelv akkori szókincsét. A negyedik fejezet – ugyancsak századok szerint – a magyar frazeográfia történetét ismerteti. Kimutatja a bennük fellelhető közös európai alapokat, szól a magyar frazeográfiai kutatások megalapítóiáról, Baranyai Decsi Jánosról, Szenczi Molnár Albert-ről, Gyarmathi Sámuelről, Ballagi Mórról, a több kiadást megért Czuczor–Fogarasi-féle szótárról, egészen a 20. században napvilágot látott művekig, O. Nagy Gábor és Paczolay Gyula gyűjteményes köteteiről, de nem feledkezik meg a kevésbé ismert szerzőkről sem. Ebben a részben az olvasó gyönyörűséggel ízelgetheti a régi magyar szavakat és kifejezéseket (olyanokat, mint *czöbörből vederbe hágni, a kákánn is görtsöt keresni, zsákban matskát nem veszek* stb.), eltöprenghet azon, miért úgy fejezték ki eleink a bizonytalan dolog megígérését, hogy *ágon mutat madarat*, megpróbálhatja megérteni az effajta kifejezések mögött meghúzódó világképet, szemléletet, mentalitást, gondolkodásmódot, szociokulturális háttérrel, léttapasztalást. Ki gondolná, hogy a ma is ismert és gyakran idézett *De gustibus non est disputandum* latin közmondás magyar változatának megadásakor a 18. századi magyar szótárírók nem ízlések és pofonok különbözőségét emlegették, hanem úgy fejezték ki a mondás mögött meghúzódó képet, gondolatot, hogy *Ki a' szalonnát szereti, ki a' békát*. Külön érdekessége ennek a fejezetnek, hogy ismerteti a 21. századi törekvéseket is: bemutatja a többnyelvű frazeológiai szótárakat, a kollokációs szótárakat és az új magyar frazeológiai etimológiai szótárt is, amelynek szintén ő a szerzője (*Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2015). Az ötödik fejezet a kétnyelvű – francia–magyar – szótárakban vizsgálja a frazeológiai szerkezetek megjelenítését, a Sauvageot-féle szótártól az Eckhardt-féle szótáron át egészen a 21. század elején megjelent, részben új kiadású, részben átdolgozott formában újra piacra dobott régi szótárakig. A hatodik, rövid fejezet a frazeográfiai kutatások előtt álló feladatokat, célokat, törekvéseket foglalja össze. Ezután következnek az összegzések, a mérleg megvonása, majd a bibliográfia és a mutatók

Bárdosi Vilmos könyve – túlzás nélkül állíthatjuk – hiánypótló munka. Ilyen műveltségi, kultúrhistoriai anyagot egyik hasonló témájú kézikönyv sem vonultatott fel eddig. A tájékozódást segítik az egyes bemutatott művekből, szótárakból vett szócikkek, idézetek, hosszabb-rövidebb szemelvények. Öröndetes, hogy a könyv francia nyelven jelent meg, így nemcsak a magyar, hanem a francia nyelvű szakemberek érdeklődésére is számot tarthat. Bárdosi Vilmos művét jó szívvel ajánlhatjuk a francia szakos egyetemi hallgatók, a lexikológia és lexikográfia kérdései iránt érdeklődő oktatók és szakemberek, de a művelt nagyközönség figyelmébe is

Albert Sándor

egyetemi tanár
SZTE BTK Francia Nyelvi Tanszék